

MURABBIY
ILMIY-MA'RIFIY JURNAL

“**MURABBIY**”

**ILMIY-MA'RIFIY
JURNAL**

Issue:2 2021

<https://science.jspi.uz/>

Chief Editor:

S.Nazarkasimov, Doctor of Philosophy (Ph.D) in Sociology, Vice-Rector of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

A.Turaev, senior teacher of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Members of the editorial board:

Sh.S.Sharipov - Professor
B.M.Ochilova - Professor
D.Khodjimetova - assistant professor
A.Pardaev - assistant professor
M.N.Khoshimkhonov - assistant professor
A.I.Saidkasimov - assistant professor -
F.K.Akhmedov - assistant professor
B.E.Toshboev - assistant professor
I.N.Akhmedov - PhD
D.Salimova - PhD
N.N.Alimov - assistant professor
M.Saidov - Ph.D.
X.Maxammadiev - teacher

Editorial Representative:

Abrar Turaev
Jizzakh State Pedagogical Institute,
Uzbekistan
Phone: +998933091877
e-mail: ijtimoiy2017@mail.ru

**ONLINE ELECTRONIC
JOURNAL**

“Murabbiy” ilmiy-ma’rifiy jurnali
“Mentor” scientific-educational
journal

Научно-просветительский
журнал “Наставник”

Indexed By:

Published By:

<https://science.jspi.uz/>

Jizzakh State Pedagogical
Institute, Uzbekistan

MUNDARIJA / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

№	MUALLIFLAR/ AUTHORS / АВТОРЫ	MAQOLA NOMI/ ARTICLE TITLE/ НАЗВАНИЕ СТАТЬИ	SAHIFALAR/ PAGES/ СТРАНИЦЫ
1	Н.А.Шермухамедова	Даврнинг руҳи ва таълим тизими ислохотларининг мутаносиблиги	4-10
2	С.С.Агзамходжаева	Аёл маънавияти – ҳаёт зийнати	11-16
3	О.М.Ғайбуллаев	Ёшларда диний бағрикенгликни шакллантиришнинг фалсафий моҳияти	17-20
4	Г.М.Тўраева	Юксак маънавият маъсулияти	21-28
5	Ф.Б.Файзиёва	Ёшлар кибер ижтимоийлашуви амалий социологик тадқиқот объекти сифатида	29-32
6	Ф.Маматқулов	Шахс камолотида маънавиятнинг ўрни	33-38
7	А.А.Қамбаров	Ёшларни маънавий-ахлоқий таҳдидлардан ҳимоя қилишда диний ислохотлар масаласи	39-42
8	С.Э.Ибрагимов	Баркамол авлодни шакллантиришда ғўзаллик тушунчасининг аҳамияти	43-47
9	И.М.Арзиматова	Глобаллашувнинг ёшлар маънавий тарбиясига салбий таъсири	48-51
10	Г.Х.То`раева	Globalashuv sharoitida yoshlarda axborot istemoli madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalalari	52-55
11	У.Б.Муҳаммадиев	Маънавий-ахлоқий таҳдидларга қарши курашиш ўзликни англашдадир	56-60
12	Н.Алиматова	Глобаллашув шароитида ёшлар онгида миллий ғояни шакллантиришда интеллектуал кадрларнинг роли	61-65
13	S.A. Pilyak	Analysis of the concept of identity in the context of cultural heritage interpretation	66-71
14	Н.Тангиров	Ижод жараёнининг фалсафий таҳлили	72-75
15	М.Мамажонов	Глобаллашув ва маънавий таҳдидларнинг моҳият-мазмуни	76-78
16	Б. Б. Жалолов	Зардуштийлик таълимоти манбалари таҳлилиянализ источников учения зороатризма	79-82
17	Ф.Абдусаматов	Ёшлар тарбиясида ислом омили	83-86
18	А.А.Абдурахмонов	Давлат ва жамият бошқарувида ёшлар муаммоларини ҳал қилишнинг устувор йўналишлари	87-91
19	M.Nabiyev	Globalashuv sharoitida ijtimoiy-ma’naviy qadriyatlarga asoslangan mafkuraviy	92-96

		tarbiyaning ahamiyati	
20	М.Маматмусаева	Глобаллашув шароитида мафкуравий тарбиянинг ўрни: муаъmmo ва ечимлар	97-101
21	Н. Davlatova	Jizzax vohasi tojiklari: an’anaviy turmush tarzi va urf-odatlari	102-108
22	З. Миркомилова	Глобаллашув: манфаатлар ва зиддиятлар	109-114
23	С. Музаффаров	Миллий ахборот хавфсизлигини таъминлаш маънавий ҳаётнинг долзарб вазифаси	115-118
24	С. Тоштемирова	Глобаллашув шароитида маънавиятни шакллантиришда диний бағрикенгликнинг аҳамияти	119-121
25	С. Каримов	Шахснинг ҳаётий мақсадлари ва уларнинг ижтимоий аҳамияти	122-124
26	А.Э. Зиётова, Э.А. Бозоров	Глобаллашув шароитида маънавий-ахлоқий таҳдидларга қарши курашда таълим-тарбия муассасаларининг вазифалари	125-129
27	А.Ш. Эшмуҳаматов, Ж. Хушбақов	Амир Темур салтанатининг вужудга келиши	130-133
28	А. Пармонов	Ёшлар ватанпарварлиги - хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш кафолати	134-140
29	П. Қулматов	Шах маънавиятини шакллантиришда ота-она масъулияти	141-144
30	Ш.Ж. Хашимов, С.Х. Хашимова	Маънавий глобаллашув, ахборотлашган жамият ва ёшлар тарбияси	145-148
31	А. Холбоев	Ёш авлодни юксак маънавиятли шахс қилиб тарбиялашнинг назарий – педагогик асослари	149-154

ЗАРДУШТИЙЛИК ТАЪЛИМОТИ МАНБАЛАРИ ТАҲЛИЛИ АНАЛИЗ ИСТОЧНИКОВ УЧЕНИЯ ЗОРОАТРИЗМА

Б. Б. Жалолов¹³

Аннотация: мазкур мақола доирасида зардуштийлик таълимоти биринчи манбалари ва уларнинг классификациясига доир масалалар таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Авесто, гатик, ахамонийлар қоятош битиклари, паҳлавий, пазандий, гужарат; Бундахишн, Денкард.

Аннотация: в данной статье анализируются первоисточники зороастрийского учения и вопросы их классификации.

Ключевые слова: Авеста, гатический, наскальные надписи ахеменидов, пехлавийский, пазандийский, гуджаратский, Бундахишн, Денкард.

Маздаясна (авесточа «Маздага сиғиниш»; зардуштийлик) дини инсоният тарихидаги бугунги кун фанига маълум бўлган илк монотеистик таълимотдир. Унинг тараққиётида шу қадар ўзи-ўзини инкор қилиш қонуни кўп кузатиладики, ҳатто баъзи нуқталарда ваҳдоният ўзининг мутлақо акси бўлган кўпхудолиликка айланиб кетади. Буни диннинг муқаддас китоби Авестонинг кўп қатламлилиги, яъни «*Заратуштранинг бирданига илоҳий билимлардан илҳомланишининг натижаси эмас, балки Марказий Осиё ва Эрон халқлари цивилизацияси ва маданиятининг узоқ тараққиёти натижасида вужудга келган тарихий эволюция ҳосиласи*»¹⁴ эканлиги билан изоҳлаш мумкин бўлади¹⁵. Маздаясна ҳақида билдириладиган илмий хулоса ва фикрлар ўзи асосланаётган манба нуқтаи назаридан бир-биридан жиддий фарқ қилади. Қолаверса, она манбалар, яъни “Авесто” китобининг барча қисмлари, ахамонийлар қоятош битиклари, паҳлавий, пазандий, ҳатто форс, гужарат ва санскрит тилларидаги асл матнларнинг мутахассислар томонидан тушунилиши ва интерпретация қилинишидаги муаммолар ҳам асл манба билан таржима орқали танишадиган тадқиқотчи ёки китобхонга дин моҳиятини тушунишда етарли қийинчиликларни туғдиради. Она матнларни тушуниш ҳатто мутахассисга ҳам қийинчилик туғдириши матннинг ички

¹³ Жалолов Баҳодир Бахтиёр ўғли – Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ А-1-92 «Авестонинг тизимли тадқиқотлари ва «Зардуштийлик хрестоматияси»ни тайёрлаш ва нашр этиш» мавзусидаги лойиҳа ижросиси, кичик илмий ходим. Ўзбекистон, Тошкент, 100174, Университет кўчаси, 4. E-mail: jalolov@mail.ru

¹⁴ Махмудова Г.Т. Философская сущность Авесты. – Т.: Изд-во журнала «Санъат», 2010. – С. 21-22.

¹⁵ Kellens J. Avesta// Encyclopedia iranica. Vol. III, Fasc. 1. – P. 36;

The sacred books and early literature of the East. Volume VII. Ancient Persia. – New York-London: «Parke, Austin and Lipscomb», 1917. – P. 4;

Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. Биринчи китоб. – Т.: «Ўқитувчи», 1965. – Б. 67;

Исҳоқов М.М. «Авесто» - тарихий ва маънавий дунёмиз сарчашмаси // «Авесто» ва унинг инсоният тараққиётидаги ўрни» мавзусидаги «Авесто»нинг 2700 йиллигига бағишланган халқаро илмий конференция материаллари. – Т.: «Фан», 2001. – Б. 5;

Махмудова Г.Т. Философская сущность Авесты... – С. 37.

хусусияти билан боғлиқдир. Манба бир даврда бир инсоннинг қўли билан эмас, балки бир неча авлодлар, диний мазҳаблар, ҳатто бир-бирини инкор қилувчи оқим вакиллари томонидан яратилганлиги сабабли бугунги кунда алоҳида китоб ҳолида тўпланган диний мазмундаги матнларда ғоявий жиҳатдан қарама-қаршиликлар мавжуд. Унинг устига, баъзи матнларда грамматик ва орфографик хатолар учраб туради. Бу эса китоб ёзилган даврда ўша тилнинг ўлик бўлганлигига ишора қилувчи далиллардан биридир.

Бир диний тушунчани ифодалаган терминнинг кейинги давр диний матнларида ўзи ёзилган тил ички қонуниятлари асосида бошқача шакл олиши уни терминологик жиҳатдангина ўзгартириб қолмай, балки функционал жиҳатдан ҳам жиддий янгиликларни яратди. Шунинг учун ҳам қайси давр, айниқса, қайси тилдаги зардуштийлик манбаси билан ишланаётганда ўша тилдаги зардуштийлик терминологиясини қўллаш қатъий талаб қилиниши керак. Лозим бўлганда, унинг зардуштийликнинг бошқа манбаларидаги шакли изоҳ сифатида берилиши мумкин. Мисол учун, «*Кичик Авестодаги «Доно илоҳ» Заратуштра ва Доро Аҳура Маздасининг шунчаки соясига айланиб қолди*»¹⁶. Мазкур ҳолат ва камчиликларни ҳисобга олган ҳолда ўзимиз учун биринчи бажариладиган вазифа сифатида зардуштийлик манбаларини классификация қилишни танлаб олдик. Бунда манба ёзилган тил асосий мезон сифатида танлаб олинди.

1) *гатик* тилидаги манбалар. Бу тил намуналари фақатгина “Авесто” китобида учрайди, яъни бу тилда *Заратуштра гаталари* (*Ясна* 28-34, 43-46, 47-50, 51, 53-*ҳаити*¹⁷), *Ясна ҳаптанҳаити* (*Ясна* 35-41 ва қўшимча 42-*ҳаити*), «*Ята аҳу ваиря...*», «*Ашем воҳу...*», «*Енгҳе ҳатам...*»¹⁸, *Аиряман* (*Ясна* 27, 54-*ҳаити*) лар ёзилган¹⁹;

¹⁶ Malandra W. An Introduction to Ancient Iranian Religion. – Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1983. – P. 45.

¹⁷ Ясна китоби бўлимларининг номи.

¹⁸ Шу сўзлар билан бошланувчи зардуштийликдаги энг мўътабар дуолар. Улар Авестанинг деяри ҳар бир қисмида такрор ва такрор учрайди.

¹⁹ Boyce M. Zoroastrianism. Textual sources for the study of religion. – Manchester, 1984. – P. 2;

Idem. The history of Zoroastrianism. Vol. I. – Leiden/Kohl: E.J. Brill, 1975. – P. 51;

Idem. Zoroastrians. Their Religious Beliefs and Practices. – London/Boston/Henley: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979. – P. 37;

Hintze A. A Zoroastrian Liturgy. The worship in seven chapters (Yasna 35-41). – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007. – P. 1;

Idem. Avestan literature. // A History of Persian Literature. – London: I. B. Tauris & Co Ltd., 2009. – P. 2;

Reichelt H. Avesta Reader. Texts, notes, glossary and index. – Strassburg: Verlag von KarlJ. Trubner, 1911. – P.168;

Moulton J.H. Early religious poetry of Persia. – Cambridge: Cambridge University Press, 1911. – P. 74;

Idem. Early Zoroastrianism. – London: Constable and company Ltd., 1926. – P. 120;

Haug M. Essays on the sacred language, writings and religion of the Parsis. – London: Truber and co., Ludgate Hill, 1878. – P. 170;

2) кенжа авеста тилидаги манбалари. Бу тилда Авестонинг юқорида кўрсатилган ва Хорда Авестода учрайдиган баъзи дуолардан ташқари барча матнлари шу тилда ёзилган;

3) аҳамонийлар қоятош битиклари.

4) паҳлавий тилидаги манбалари. Бу тилда “Авесто” китобида алоҳида дуо ёки матн йўқ. Унда ёрдамчи матнлар, яъни *мантралар*ни қайси руҳонийнинг ўқишини (*Ясна* китобида *зот* ва *распи*) ва берилган матн неча маротаба ўқилиши лозимлигини кўрсатувчи (масалан, *ду бар* – икки маротаба ва бошқалар) сўзлар бор. Шундай бўлса-да, сосонийлар ва ундан кейинги даврда зардуштийча манбалар фақат мазкур тилда яратилган. Улардан паҳлавий тилидаги Авесто (Вендидот [авесточа вариантыда 21 874²⁰ (бу ва бундан кейинги ўринларда «*та сўздан иборат*» деган жумла тушириб қолдирилади), паҳлавийчада 48 000], Ясна [авесточа матнида 23 142²¹, паҳлавийча таржимада 39 000], Нирангистан, Виштасп яшт, Висперад [авесточа матнида 3 415²², паҳлавийча таржимада 3 300] ва бошқа қисмлар), Видевдот паҳлавий шарҳи (27 000), Денкард (169 000), Бундахишн (13 000), Датистан-и дениг (28 600), Паҳлавий ривоятлар (26 000), Манучехр пандномаси (9 000), Зат спарам (19 000), Ҳемете Ашавахиштан ривояти (22 000), Шиканд гуманик вичар (16 700), Шаяст не шаяст (13 700), Дана-и меног-и храт (11 000), Стайишн-и си розак (5 200), Арта Вираф намак (8 800), Матиган-и Ёшт-и Фрян (3 000), Баҳман яшт (4 200), Андар-и Аошнар-и данак (1 400), Патит-и хут (1 000), Патит-и Атурпат (1 500), Патит-и Ираниг (2 200), Жамасп намак (5 000), Ҳикояти Розҳа (300), Матиган-и маҳ Фравартин роз Хурдат ва б. (2 800), Панд-и намак-и Зартушт (1 400), Панд-и намак-и Маздаясна (1 000), Андарз-и Хусро-и Каватан (400), Андарз-и Атурпат-и Мараспандан (1 700), Атур-фарнбаг Бахт-африт (300), Панднамак-и Возург-Михр-и Бухтакан (1 800), Панднамак (250), Вачак аечанд-и Атурпат-и Мараспандан (1 300), Дарук-и Хурсандих (100), Стайишн-и Дрон (600), Ваҳрам-и Варжаванд (200), Африн-и шаш Гаҳамбар ва б. (3 250), Ниранг-и Бои-датан ва Яткартан (600), Матиган-и ҳафт Амешаспанд (1 000), Панд-и педар-и (600), Андарз-и данак Март (500), Аширвад (600), Чим-и Дрон (400), Намаз-и Аурмазд (300), Нам-стайишних (300), Матиган-и си Яздан (100); булардан ташқари соф диний мазмун касб этмайдиган манбалар ҳам бор.

Dhalla M.N. History of Zoroastrianism. New York/London/Toronto: Oxford University Press, 1938. – P. 163; Jackson. A.V.W. An Avesta grammar. – Stuttgart: W. Kohlhammer, 1892. – P. XXII;

Гаты Заратуштры. Перевод с авестийского, вступительные статьи, комментарии и приложения И. М. Стеблин-Каменского. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2009. – С. 28.

²⁰ Жалолов Б. Ясна ҳаптангҳаити. – Т.: Мумтоз сўз, 2016. – Б. 14.

²¹ Ўша асар, 11-бет.

²² Ўша асар, 18-бет.

Булар қуйидагилар: Сосоний шоҳлар қоятош битиклари, Зардушт каъбаси, Картир битиги, Матигани ҳазар Дадистан (26 000), Карнамаки Артахшири Папакан (5 600), Яткари Зариран (3 000), Хусрои Каватан (1 700), Шаҳристониҳои Эрон (800), Афдих ва саҳикихи Сагастон (290), Драҳти Асуриг (800), Чатрангнамак (820), Панднома (990), Никоҳ масаласи (400), Фарҳанги паҳлавиг (1300 та паҳлавий сўз изоҳи).

5) пазанд тилидаги манбалари. Бу тилдаги матнлар “Авесто”нинг таркибидаги матнларда фақатгина Хорда Авесто қисмидагина учрайди. Масалан, «*Хормазд ходай*», «*Дао нам сетаясине*» ва *баж* (овқатланиш, ухлаш, хожатга кириш-чиқиш ва бошқа ҳолатларда ўқиладиган) дуолари;

6) форс тилидаги манбалар. Бу тилда Хорда Авестодаги жуда оз дуолар бор. Масалан, зардуштийликнинг шаҳодат калимаси ҳисобланган «*Дин но каламо*» (*Ясна 12-ҳаити*);

7) гужарат тилидаги манбалар. Ҳинд Хорда Авестосида жуда кўплаб дуоларни гужаратча таржимасини учратиш мумкин²³;

8) санскрит тилидаги зардуштийлик дини манбалари. Парс (Эрон ҳудудидан Гужаратга кўчиб борган зардуштий) лар ўзларининг кўплаб диний китобларини бу тилга таржима қилиб қолдиришган. Бугунги кунда *гатик*, кичик авесто ва паҳлавийда учрамайдиган баъзи дуолар санскритча таржималарда учраб қолади.

²³ Boyce M. Zoroastrianism. Textual sources for the study of religion. – Manchester, 1984. – P. 3; Idem. Zoroastrians. Their Religious Beliefs and Practices. – London/Boston/Henley: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979. – P. 190.